

Kitap Eleştirisi

Hakan Karahasan

Yakın Doğu Üniversitesi İletişim Fakültesi

hakan.karahasan@neu.edu.tr

İletişim Bilimlerinin Unutulmuş Kökenleri

Özgün Adı: Racines Oubliées des Sciences de la Communication

Editör: Jacques Perriault

İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016, 139 sayfa.

Çeviri: Hüseyin Köse

İletişim bilimlerinin var olup olmadığı alan içinde tartışılmaya halen devam etse de, özellikle 1940'lı yılların sonundan itibaren değişik alanlardan gelen bilim insanlarının temel sorun olarak iletişimi ele almaları sonucunda, zaman içerisinde adına iletişim bilimleri denilen disiplinlerarası bir akademik disiplinin oluştuğu iddia edilebilir. Böylece, bir akademik disiplin olarak iletişim çalışmalarının temellerine bakıldığı zaman sosyolojiden psikolojiye, edebiyattan siyaset bilimi ve mühendislik gibi birbirinden farklı alanlardan örnekler vermek mümkün olmaktadır. Lakin, hemen belirtmek gerekmektedir ki, iletişim bilimlerinin gelişim sürecine bakıldığında belli dönemlerde belli görüşlerin baskın paradigma olarak kabul edildiğine dair birçok çalış-

<http://ilefdergisi.org/2018/5/1/>

ma göze çarpmaktadır. Bunlardan belki de en önemlileri Todd Gitlin'in 1978 yılında yayımlanan "Media Sociology: The Dominant Paradigm" adlı yazısı ile Jesse Delia'nın 1987 yılında yayımlanan "Communication Research: A History" adlı uzun makaleleridir.¹ Her iki makale de daha çok Anglo-Amerikan iletişim çalışmalarına odaklanmış olup, iletişim bilimlerinin gelişiminde Chicago Okulu ve görgül araştırma yöntemlerinin alana nasıl uyarlandığını tarihsel süreç içerisinde anlatmaya çalışmışlardır. Bu örneklere bakıldığında, bilimsel araştırma metotlarının iletişim incelemelerine nasıl uyarlandığı ya da uyarlanmaya çalışıldığı ve tam da bu yüzden iletişim bilimleri denildiğinde homojen bir alanın var olabilmesinin mümkün olamayacağı fikri güncelliğini korumaktadır. 1999 yılında yazmış olduğu "Communication Theory as a Field" adlı yazısıyla türdeş bir iletişim bilimi olmadığını belirten Robert T. Craig, iletişim bilimlerini ayrı bir disiplin olarak gören akademisyenleri iletişim bilimlerinin kökenlerini (özellikle Shannon'un matematiksel iletişim teorisi) yeterince bilmeyip, yeterince anlamamakla eleştirmektedir.²

Peki, Anglo-Amerikan başka bir deyişle, İngilizce dili üzerinden iletişim çalışmalarına bakıldığında görülen bu manzara, Avrupa'da farklı dillerin konuşulduğu ülkelerde de aynı mıdır? İletişim bilimleri derken kastedilen alan kalın sınırlar ile çizilmiş bir alan mıdır, yoksa çizgileri son derece ince ve hatta geçişirgen, sınırların var olup olmadığı belirsiz, akışkan bir alan mıdır?

Bu soruları cevaplayabilmek için, iletişim bilimlerinin bugün ulaştığı noktada bulunmasına sebep olan kaynakların neler olduğuna tarihsel olarak yaklaşmak, alanın nasıl kurumsallaştığını anlayabilmek açısından büyük bir önem taşımaktadır. İletişim bilimlerinin Fransa'daki macerasına bakıldığı zaman ise, bazı dönemlerde Anglo-Amerikan ekolünün baskın olduğu, diğer dönemlerde ise kendi iç dinamiklerinin rol oynadığı görülebilmektedir. İşte bu noktada 2007 yılında *Hermès*'de yayımlanan "İletişim Bilimlerinin Unutulmuş Kökenleri" özel sayısı, alana Fransa merkezli bir bakış sağlamaktan öte, bir nevi kıta Avrupası ve Anglo-Amerikan iletişim çalışmaları arasında tarihsel bir yolculuk yapma fırsatını sunmaktadır.³ Sayının yayımlanışından üç yıl sonra, 2010 yılında özel sayının editörlerinden Jacques Perriault'nun derginin özel sayısı ile aynı ismi taşıyan yazılardan bir seçki yapmasıyla *İletişim Bilimlerinin Unutulmuş Kökenleri* Fransızca olarak kitap halini almış bulunmaktadır.

Perriault tarafından yapılan seçkide yer alan yazılara bakıldığında, Fransa'daki iletişim çalışmalarının Anglo-Amerikan çalışmalarla benzer olduğu kadar farklı seyirler izlediği görülebilmektedir. Kitabın sunuş yazısında Perriault'nun da belirttiği üzere, iletişim çalışmalarının tarihsel kökenlerine

bakıldığı zaman üç temel dönemden bahsetmek mümkündür: a) 1930'lu yıllarda ses iletisinin gelişmesi (radyofoni); b) 1960'lı yıllar ve toplumsal hareketler ile televizyonun yaygınlaşması; c) 1970'li yıllar, gelişen medya araçları ve bunların bireysel ile toplumsal sonuçları.⁴ Sadece bu dönemselleştirmeye bakıldığı zaman görülecektir ki, iletişim bilimlerinin Fransa'da yaşadığı serüven, beslenen kaynaklar açısından Anglo-Amerikan versiyonuyla benzer ancak aynı zamanda farklı unsurlar içermektedir. Her ne kadar Perriault'nun özellikle ikinci dönem olarak adlandırdığı zaman diliminde örnek verdiği ülkeler arasında Belçika, Fransa, Kanada ve Latin Amerika yanında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) de anılsa da, ABD'deki çalışmalar televizyonun yaygınlaşması ile birlikte kitle iletişim araçlarına yönelik yapılan eleştirel çalışmalara bir örnek olarak verilmektedir.⁵

Kitaptaki ana düşünce iletişim bilimlerinin Fransa'daki tarihi gelişiminde önemli katkıları olan ancak bir şekilde bugün pek anılmayan düşünürler ve onların yapmış oldukları çalışmaları hatırlatmak olduğu kadar, iletişim düşüncesinin içerdiği karmaşık temelleri de göstermek olduğu, sadece yazıların başlıklarına bakıldığı zaman dahi görülebilmektedir.

Kitabın "Genel Sunuş" yazısı bu anlamda iletişim bilimlerinin Fransa'daki gelişim sürecine dair genel bir özet içermektedir. Bu özette iletişimin teknik, sosyal ve felsefi açılardan beslenmiş olduğu kaynaklara dair bir çerçeve çizilmesi suretiyle okuyucuya "iletişim bilimlerinin unutulmuş kökenleri"nin hangi kaynaklarda bulunduğu dair bazı bilgiler verilmektedir. Örneğin, biyoloji ve enformasyon ilişkisi konularında üç kitabı Türkçeye de çevrilen Henri Laborit dışında Abraham Moles, Edgar Morin, Jacques Ellul, Pierre Schaeffer bu isimlerden sadece birkaçı. Salt bu isimlere bakıldığında görülebilmektedir ki, Fransa ve Anglo-Amerikan iletişim bilimlerinin kurumsallaşması değişik kaynaklardan etkilenerek gerçekleşmiştir. Perriault'nun derlemiş olduğu kitabın orijinal dilinde yayımcısı olan CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique – Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi), Fransa'nın iletişim bilimlerinin kurumsallaşmasındaki en önemli kurumlardan birisi, belki de kendisidir. Bu noktada, Anna-Marie Laulan'ın "Aydınlanma Çağı'ndan İletişim ve Enformasyon Bilimlerinin Doğuşuna: Sosyokültürel Bağlantı" başlıklı yazısı, iletişim bilimlerinin Fransa'daki başlangıcını anlatırken, aynı zamanda, özellikle CNRS'in baştan beri yürüttüğü baştan beri çalışmalarda teknolojinin oynadığı role kısaca değinmektedir. "Birleşik Devletler'de 1940'lı Yıllar: Askeri Koşullarında İletişim Bilimleri Alanının Doğuşu" adlı yazıda Serge Proulx'un ifade ettiği üzere, ABD'nde iletişim çalışmalarının doğuşu, propa-

ganda ve siyaset bilimi alanında yürütülen çalışmalarla doğrudan ilintilidir. ABD'deki propaganda ve sonrasında iletişim çalışmalarında önemli bir figür olan Harold D. Lasswell'in bu noktadaki rolü büyük bir önem taşımaktadır. Proulx'un belirttiği üzere, ABD'nde iletişim çalışmalarının kökenlerine bakıldığında Şikago Okulu'nun kullanmış olduğu görgül araştırma yöntemleri yanında, bir diğer önemli isim Columbia Üniversitesi'nden Paul F. Lazarsfeld ve ekibidir. Her ne kadar Theodor Adorno tarafından 'yönetel araştırma' diyerek eleştirilmiş olsa da, Elihu Katz ve Todd Gitlin'in yazılarında belirttikleri üzere, Lazarsfeld'in ABD'ndeki iletişim çalışmalarının kurumsallaşmasındaki payı son derece önemlidir.⁶ Bu açıdan bakıldığında Proulx'un yazısı, Anglo-Amerikan iletişim çalışmalarının nasıl başlayıp, kurumsallaştığını anlatması bakımından olduğu kadar, Anglo-Amerikan ekolünün Fransız bir akademisyen tarafından nasıl okunduğunu takip edebilmek adına da önemli bilgiler içermekte.

Jean-Paul Lafrance'ın "Toplumsal Hareketlerin Kavşağında Medya" adlı yazısı ise medyanın, özellikle kitle iletişim araçlarının, siyasi iktidarı daha eşitlikçi bir şekilde değiştirmek amacıyla nasıl kullanılmaya çalışıldığını anlatırken, gelişen teknolojiler ile toplumsal hareketlerin daha geniş kitlelere ulaşma şansı yakaladığını ifade etmektedir. Lakin Lafrance ulaşılabilirlik eşittir toplumsal hareketler ve devrim anlamına da gelmediğini, bu teknolojilerin (özellikle McLuhan gibi teknolojik deterministlerin) barındırdıkları potansiyellerin karşılıklı bir dönüştürme süreci olduğunu altını çizmektedir.

Lafrance'ın yazısından Dominique Wolton'un kitaptaki en kısa kısa yazı olan "Bilgi Vermek İletişim Kurmak Değildir" yazısına kadar olan yazıları Fransa merkezli yazılar olarak nitelemek mümkün. Bu noktada, Geneviève Jacquinot-Delaunay'ın "Eğitim ve İletişim Arasındaki İlişkiler" başlıklı yazısı sosyolog Georges Friedmann'dan başlayarak iletişim çalışmalarındaki gelişmelerin eğitim bilimlerine ne ölçüde yansıdığını aktarması bakımından dikkate değer bir yazı. Ayrıca John Dewey ve Dewey'in eğitim hakkındaki düşüncelerinin iletişim ile olan ilişkileri hakkında bilgiler veriliyor. Sonrasında yer alan "Abraham Moles ve Robert Escarpit: İki Unutulmuş Sima" adlı yazı ise yaşadıkları dönem içinde farklı alanlarda çalışmalar verip birçok kişiyi etkilemiş olan bu iki düşünürün bugün pek hatırlanmadığı noktasından hareketle, iletişim bilimleri tarihi içerisinde taşımakta oldukları öneme vurgu yapan kısa bir hatırlatma yazısı.

André Vitalis'nin "Jacques Ellul'ün Güncelliği: Teknisyen Bir Toplumda İletişim" adlı yazı, Ellul'ün propaganda ve dil üzerine vermiş olduğu yapıt-

lar ve bunların iletişim çalışmalarında nasıl görülebileceğini anlatan bilgilendirici bir yazı. Teknolojinin iletişimin bizzat kendisi olduğu algısının gün geçtikçe arttığı günümüzde, Ellul'un teknolojiye yönelik yaptığı eleştirilere dönüp bakmak, *teknolojizmin* düşünmeye kapalı çerçevesi dışına çıkabilmek, günümüz sorunları göz önünde bulundurulduğu zaman daha bir önem kazanmaktadır.

Bunun yanında, iki antropolog olan Henri Desroche ve Paul-Henry Chombart de Lauwe'un çalışmalarından bahseden Thierry Paquot, okuyucuya iletişim bilimlerinin yazının başında ifade edildiği üzere ne kadar disiplinlerarası bir alan olduğunu, onların çalışmaları üzerinden anlatmaya çalışmaktadır.

Bu yazıyı takip eden diğer yazı ise bir başka "unutulmuş" ismin, Edgar Morin'in Fransa'daki iletişim bilimlerine yapmış olduğu katkıları anlatmaktadır. İletişim çalışmalarında disiplinlerarası çalışmaların bir arada bulunduğu bir kavşak olarak da adlandırılabilinecek bir diğer önemli kurum olan CECMAS (Le Centre d'études sur les communications de masse - Kitle İletişim Araştırma Merkezi) Bernard Dagenais'nin belirttiği üzere '1960'lı yılların başında Georges Friedmann, Edgar Morin ve Roland Barthes' tarafından kurulur. Kuruluşu ile birlikte CECMAS kitle iletişimi ve kültürü üzerine bünyesinde yapılmış olan değişik araştırmalar sayesinde hem özgün bir yöntem oluşturulması, hem de 1961 yılında yayımlamaya başladığı *Communications* dergisi ile iletişim ve kültür alanında birçok önemli çalışmaya imza atılmasına vesile olmuştur. Bernard Dagenais'nin ifade ettiği üzere, bir kurum olarak CECMAS iletişim çalışmalarının çok disiplinli 'doğasının' kurumsallaşmasına na bulunmuş önemli katkılar sağlamıştır.

Kitabın son yazısı olan "Bilgi Vermek İletişim Kurmak Değildir: İletişimin Güncel Bir Kuramı"nda Dominique Wolton, geçmişte iletişim kurmanın bilgi aktarmak olarak kabul edildiğini ancak günümüzde, özellikle hiyerarşik ilişkilerin azalmasıyla bunun geçerli olmadığını belirtmektedir.⁷ Wolton'un iddiası çağdaş demokratik toplumlar göz önünde bulundurulduğunda bir nevi Jürgen Habermas'ın *İletişimsel Eylem Kuramı*'nda rasyonalite kavramı üzerinden iletişim sürecini açıklaması gibi düşünülebilir. Bu iddiada bulunurken, günümüzde teknolojik gelişmeler sayesinde yaygınlaşan ve endüstrinin lehine olan durumu baskın olan iletişim anlayışı olarak niteleyen Wolton, kendisinin taraf olduğu anlayışı şöyle tarif etmektedir: "İkincisi ve benim de taraf olduğum görüş, iletişimin antropolojik boyutundan yola çıkan ve iletişimin gelecekteki durumunun bireyler ve halklar arasında bir çatışma kayna-

ğı olmasından sakınmak için kullanılacak politik süreçlere ayrıcalık tanıyan azınlıktaki görüştür.”⁸ Böylece Wolton, iletişimi salt bir mesaj olarak iletme anlayışı olarak görmek yerine, iletişimi daha demokratik ve paylaşımcı bir sürece yeğlediğini ifade etmektedir.

Sonuç olarak, *İletişim Bilimlerinin Unutulmuş Kökenleri* adlı çalışma adından da anlaşılacağı üzere iletişim bilimlerinin kurumsallaşması yolunda bugün adı çok anılmayan isimler kadar, bu kurumsallaşmanın gerçekleşmesinde önemli katkıları bulunan değişik disiplinlerin baştan bu yana nasıl birlikte var olduklarını (ve var olmaya devam edeceklerini) Fransa örneği üzerinden veren önemli bir çalışma ve özellikle iletişim çalışmalarının büyük oranda Anglo-Amerikan ağırlıklı tartışıldığı Türkçede okunması ve üzerinde düşünülmesi gereken bir kaynaktır.

Notlar

- 1 Todd Gitlin, “Media Sociology: The Dominant Paradigm”, *Theory and Society*, Vol. 6, No. 2 (Sep., 1978), 205-253.; Jesse Delia, “Communication Research: A History”, In *Handbook of Communication Science*, edited by Charles R. Berger and Steven H. Chaffee, (Newbury Park: Sage, 1987, 20-98).
- 2 Robert T. Craig, “Communication Theory as a Field,” *Communication Theory*, 9(2) 1999: 119-161.
- 3 *Hermès*’nin bahsi geçen özel sayısındaki yazıların çoğuna elektronik olarak ulaşmak için, bkz: <http://documents.irevues.inist.fr/handle/2042/23704>. (Çevrimiçi: 20/03/2018).
- 4 Jacques Perriault (Der.), *İletişim Bilimlerinin Unutulmuş Kökenleri*, çev. Hüseyin Köse (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016), 11-13.
- 5 Perriault, *İletişim Bilimlerinin Unutulmuş Kökenleri*, 11.
- 6 Lazarsfeld’in iletişim çalışmalarına yaptığı katkıları anlatan bir yazı için, bkz: Elihu Katz, “Communications Research Since Lazarsfeld,” *Public Opinion Quarterly*, 51 (4 Part 2), S25-S45, 1987. Elektronik erişim için: https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1254&context=asc_papers (Çevrimiçi: 20/03/2018). Lazarsfeld’in iletişim çalışmalarında sahip olduğu konum için, ayrıca bkz: Todd Gitlin, “Media Sociology: The Dominant Paradigm.”
- 7 Dominique Wolton, “Bilgi Vermek İletişim Kurmak Değildir: İletişimin Güncel Bir Kuramı” *İletişim Bilimlerinin Unutulmuş Kökenleri* içinde Jacques Perriault (Der.), çev. Hüseyin Köse (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016), 129. Burada özeti sunulan çalışmanın bütünü için, bkz: Dominique Wolton, *Informé n’est pas communiquer*. (Paris: CNRS Éditions, 2009)
- 8 Wolton, “Bilgi Vermek İletişim Kurmak Değildir: İletişimin Güncel Bir Kuramı,” 131.